

УДК 334.732

**ФІНАНСОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ОБСЛУ-
ГОВУЮЧИХ КООПЕРАТИВІВ**

І.В. Охріменко, доктор економічних наук

Обґрунтовано важливість фінансової підтримки сільськогосподарської кооперації. Наведено завдання, які можуть бути розв'язані завдяки залученню додаткових коштів в агропромисловий комплекс; пропозиції щодо підвищення рівня забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів. Аналізується значення та місце держави у цьому процесі.

Фінанси, фінансове забезпечення, кредитування, сільськогосподарська кооперація, обслуговуючі кооперативи.

На сучасному етапі розвитку аграрних перетворень в Україні постала потреба пошуку і практичного використання власних моделей фінансування агропромислового комплексу. Найважливішим структурним елементом механізму фінансування аграрного сектору є кредитування. У високорозвинених країнах суб'єктам господарювання аграрного сектору пропонується широкий вибір джерел кредитування: комерційні, державні й кооперативні банки, страхові компанії та спеціалізовані небанківські кредитні установи тощо. Щодо вітчизняної фінансово-кредитної системи, то слід зазначити, що створення інституціональної системи сільськогосподарського кредитування як сукупності економічних, соціальних, політичних і юридичних правил, має ключове значення у прискоренні реформування АПК.

Фінансування – це не тільки економічна категорія. Воно одночасно є важелем впливу через відповідний інструмент на соціально-економічні процеси як на рівні господарюючих суб'єктів, так і на загальні процеси відтворення на рівні окремих галузей, держави загалом. Кредитування є одним із головних складових механізму фінансування поточної господарської діяльності і сільськогосподарських кооперативів (придбання насіння, добрив, пального тощо), а також їхніх інвестиційних проектів (переважно, йдеться про придбання довгострокових активів, наприклад, сільськогосподарської техніки) за відсутності у них достатніх власних коштів. Нині в Україні сформовано лише одну складову кредитної системи – банківську. Інша ж складова – сукупність кредитних відносин, що здійснюються небанківськими кредитними установами, перебуває у ході становлення. Разом із тим, сільськогосподарські кооперативи залишаються не досить привабливими для комерційних банків через низку причин, головними з яких є низька окупність відповідних кредитних проектів. Ці особливості вітчизняного фінансово-кредитного механізму у сфері АПК зумовлюють широкий спектр думок науковців щодо пріоритетів розвитку різних форм фінансування сільськогосподарських підприємств, у тому числі кооперативів та їх ефективного співвідношення. Особливим питанням є вдосконалення системи кредитування кооперативних формувань з обов'язковим включенням у цю систему приватних і комерційних банків методом державного впливу на агропромисловий комплекс.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питаннями дослідження забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів займалися такі видатні науковці: В.Я. Амбросов, Г.І. Башнянин, О.В. Берендєєва, С.О. Гладкий, Ю.П. Зима, В.В. Зіновчук, В.В. Лангазова, М.І. Максим'юк, М.Й. Малік, І.М. Онопрієнко, А.О. Пантелеймоненко, Є.А. Рехлецький, П.Т. Саблук.

Мета дослідження – обґрунтування пропозицій щодо підвищення рівня забезпечення фінансовими ресурсами сільськогосподарських обслуговуючих кооперативів.

Виклад основного матеріалу. Відсутність реальних надходжень коштів у сільськогосподарських товаровиробників, різке згорання їх платоспроможності при високому відсотку річної ставки на одержання короткострокових банківських кредитів, по суті, паралізували виробництво, призупинили інвестиційний процес, порушили збалансоване співвідношення у використанні основних і оборотних засобів, прискорили руйнування вкрай виснаженої матеріально-технічної бази АПК, призвели до відриву сільськогосподарських товаровиробників від внутрішнього і зовнішнього продовольчих ринків.

На наш погляд, слід переорієнтувати банківсько-фінансову систему з обслуговування агропромислового виробництва на залучення економічних інтересів банківських організацій до виробничої діяльності сільськогосподарських товаровиробників. Правомірно, щоб останні ділили ризикові умови сільськогосподарського виробництва разом із банківськими структурами. Природно, банки мають брати участь у розподілі одержаних кредитором прибутків.

Назріла необхідність у створенні кооперативної банківської системи у сфері агропромислового комплексу, як це має місце у Франції та інших розвинених країнах світу. Владним органам необхідно терміново вжити радикальних заходів щодо усунення причин штучного створення фінансових тромбів у сільськогосподарському виробництві, здійснення помірної монетарної політики щорічного нарощування грошової маси, зняття фінансового зашморгу із сільськогосподарських товаровиробників.

Вихід з кризового стану агропромислового комплексу потребує прийняття і організації активного здійснення національної науково обґрунтованої програми стабілізації і нарощування виробництва продукції споживання населенням, що має пріоритетне значення для розвитку держави.

В економічній літературі поняття “механізм фінансування” використовують досить широко, але донині чіткого визначення цього поняття не існує. Основний підхід щодо визначення його сутності полягає в тому, що під механізмом фінансування розуміють організацію спрямування грошових потоків, як матеріального відображення фінансових відносин, за певними правилами, що й характеризує фінансову “техніку”. На підставі цього підходу впливає розуміння механізму фінансування як організаційного відображення певних фінансових відносин. Однак ототожнювати поняття організації спрямування грошових потоків із механізмом фінансування недоцільно через його неповноту. Зміст поняття “механізму фінансування” неможливо розкрити через розгляд його складових елементів.

Складовими елементами “механізму фінансування” є фінансове планування й прогнозування, управління фінансами, фінансовий контроль, фінансове забезпечення, фінансове регулювання, фінансові норми, нормативи, ліміти, резерви, стимули й санкції, фінансове законодавство. Необхідно підкреслити, що стан механізму фінансування, ступінь його довершеності залежить від удосконалення господарського механізму загалом і його окремих елементів (механізму ціноутворення, економічного

стимулювання, кредитного механізму та інше). Поєднання зазначених елементів механізму фінансування становить його “конструкцію”.

Виходячи з наведеного, вважаємо, що доцільно розмежувати три рівні механізму фінансування АПК: на рівні державних фінансів, на рівні регіону та окремих суб'єктів фінансових відносин. Елементи фінансового механізму кожного з рівнів мають свої ознаки, властивості й функції.

Одночасно їх поєднання врешті-решт зводиться до фінансового забезпечення та фінансового регулювання економічних і соціальних процесів, які відповідають загальним завданням і пріоритетом держави у секторі АПК. Це означає, що належний механізм фінансування є вирішальним чинником впливу апарату управління на економічний стан як окремих суб'єктів господарювання так і всього АПК. Завдяки такому аспекту суті механізму, необхідні подальші всебічні дослідження щодо чіткого визначення його складових і структури відносно АПК, адже питання щодо їхнього змісту та взаємодії залишаються дискусійними.

Враховуючи, що у ході кругообігу коштів фінансові і кредитні ресурси тісно взаємозв'язані та практично нероздільні, деякі вчені-економісти схильні розглядати єдиний фінансово-кредитний механізм. Виходячи з цього, проведено структурування механізму фінансування АПК. На нашу думку, зазначений механізм фінансування містить такі підсистеми, які потребують окремих досліджень: організаційні структури фінансування (фінансові посередники та відповідні державні органи), цілі пріоритети і стратегії фінансування, фінансово-кредитне планування, фінансово-кредитне забезпечення, фінансово-кредитні важелі регулювання, правовий режим фінансово-кредитної системи, основні групи споживачів.

В основу механізму фінансування АПК має бути покладений принцип забезпечення ефективної взаємодії всіх його складових з метою прискорення розвитку агропромислового сектору, підвищення конкурентоспроможності, поліпшення соціально-економічних умов життя сільського населення. Потребує розв'язання питання координації та раціонального розподілу функцій і відповідальності між центральними, регіональними і місцевими рівнями управління кредитування АПК, які б забезпечили ефективність формування й перерозподілу фінансових ресурсів галузі, сприяли вдосконаленню фінансового механізму суб'єктів агробізнесу, зокрема сільськогосподарських кооперативів, активізували створення відповідної інституційної інфраструктури та розвитку сектору небанківського кредитування.

Трансформаційні процеси в економіці України ускладнили доступ сільськогосподарських підприємств до кредитних ресурсів, а їх вартість протягом останніх 20 років постійно зростала. До впровадження ринкових реформ ставки за короткостроковими позиками не перевищували 2 %, а за довгостроковими кредитами – 1 %. Доступність кредитів та постійне списання з колгоспів і радгоспів боргів за них руйнувало ринкову природу кредитів. Введення, починаючи з 1990 року, до механізму кредитування ринкових принципів конкурування за кредитні ресурси спричинило підвищення величини кредитної ставки до рівня, за якого сільськогосподарські підприємства змушені були зменшити обсяги залучення банківських кредитів.

Становлення нової організаційно-приватної моделі організації сільського господарства потребує об'єктивно нових підходів до формування й використання фінансових ресурсів. А це, в свою чергу, – активізації значення фінансових інструментів в економічних і соціальних процесах підприємств, насамперед тих, що стосуються фінансових ресурсів як матеріальної основи фінансів та методу підтримання вартісних макроекономічних пропорцій у країні.

Суб'єкти господарювання повинні мати можливість вільного маневрування власними і залученими капіталами, забезпечувати безперервний процес виробництва та реалізації продукції і своєчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Ось чому до однієї з умов раціонального функціонування підприємства належать фінанси.

Разом з тим, на сьогодні основою формування фінансових ресурсів аграрного підприємства є власні фінансові результати, серед них прибуток як один з основних джерел реального їх поповнення. Фінансування діяльності підприємства однаковою мірою залежить як від власних, так і залучених фінансових ресурсів, які постійно взаємозалежні. У сучасних умовах чималих змін зазнав процес формування власних коштів, проте джерела їх не змінилися – це статутний фонд, амортизаційні відрахування, валовий дохід і прибуток. Кожний керівник будь-якої організаційної форми власності повинен володіти економічною природою фінансових ресурсів, джерелами їх формування.

Серед головних причин, які стримують збільшення обсягів кредитування, є також недостатній обсяг ліквідної застави у сільськогосподарських кооперативів. Ризики при використанні під заставу майбутнього врожаю залишаються високими, що не сприяє значному зниженню кредитних ставок. Отже, гостро постає питання використання інших форм застави, зокрема поруки.

Отже, враховуючи сучасні соціально-економічні особливості сільськогосподарських кооперативів і відповідний досвід розвинених країн необхідно розвивати й удосконалювати існуючу кредитну інфраструктуру. У розвинених країнах сільськогосподарським кооперативам пропонується широкий вибір джерел фінансування залежно від виду та величини необхідної позички, а також особливостей кредитоспроможності позичальника. Крім комерційних, державних і кооперативних банків поширені форми небанківського кредитування, через які здійснюється цільове кредитування кооперативів. Отже, система кредитування кооперативів складається з окремих взаємодоповнюючих структурних елементів, які різняться за функціональним призначенням, умовами та схемами надання позичок. Це зумовлює функціонування конкурентного середовища й максимальне забезпечення потреб окремих кооперативів у доступних кредитних ресурсах з урахуванням специфіки конкретного позичальника.

Виходячи із досвіду розвинених країн, Україні також необхідно створювати розгалужену інфраструктуру кредитування сільськогосподарських кооперативів. Нині найрозвиненішою ланкою у системі кредитування АПК є приватний комерційний банківський сектор. Основними приват-

ними кредиторами АПК є банки “Райфайзен банк АВАЛЬ”, “Промінвест-Банк”, “УкрсоцБанк” і “ПриватБанк”. У зарубіжних країнах, зокрема, країнах ЄС, США діє змішана система сільськогосподарського кредиту, переважно на базі кооперативних форм кредитування. Так, частка сільськогосподарських кооперативних кредитних установ у Франції становить 75 %, Німеччині – 44 %, у США – 26 %. Така структура сільськогосподарського кредиту принципово пов’язана з особливостями забезпечення сільськогосподарських кооперативів кредитними ресурсами через мобілізацію внутрішніх фінансових ресурсів саме сільськогосподарського сектору.

Основним джерелом таких ресурсів є кошти місцевих сільських підприємств і населення. Сільська кредитна кооперація дає змогу розв’язати проблему акумуляції та ефективного використання коштів сільської громади. Проте існують обґрунтовані побоювання, що відповідні кошти місцевої сільської громади, які розміщені в універсальних комерційних банках, використовуватимуть не на розвиток сільських територій, а для кредитування різних, у тому числі немісцевих, комерційних структур. У світі по-різному розв’язують наведену проблему. Так, у США існує й має чималу політичну підтримку на державному рівні практика, відповідно до якої банки перебувають у власності та під контролем осіб, які мешкають у цій місцевості, особливо сільської або приміської. Вважається, що місцевий банк, у тому числі побудований на кооперативних засадах, краще реагує на потреби мешканців сільських і приміських районів, ніж філіали “чужих” банків, які “витягують” заощадження місцевої громади та інвестуватимуть їх до інших районів, місцевим клієнтам буде важко пристосуватися до незнайомої практики ведення банківських операцій. Отже, необхідні законодавчі стимули для “утримання” коштів сільських громад для власного розвитку, розвитку мережі спеціалізованих “сільських” банків і кооперативних форм кредитування.

Враховуючи те, що сільськогосподарські кооперативи не мають достатньо можливостей для одержання кредитів комерційних банків, необхідно розвивати альтернативні джерела фінансування, наприклад, на принципах фінансової кооперації. Суттєвий крок у цьому напрямі зроблено завдяки ухваленню урядом України концепції розвитку системи кредитної кооперації в Україні, що була запропонована створеною на урядовому рівні робочою групою, до складу якої входили представники всіх ключових міністерств і відомств, а також міжнародних проектів технічної допомоги. Серед них активною роботою над створенням концепції відзначився проект ЄС-TACIS “Надання підтримки малим і середнім підприємствам на селі”. Концепція визначала основну мету, завдання, напрями розвитку країни. Ухвалений урядом України документ встановлював чіткі рамки для розвитку системи кредитної кооперації, і, ці рамки необхідно наповнити конкретним змістом, тобто вдосконалити сучасну законодавчу базу, доповнивши її необхідними елементами, чітко окресленими у Концепції. Наприклад, необхідно внести зміни та доповнення в ряд законів України, що регулюють створення і діяльність установ усіх рівнів системи кредитної кооперації. Щодо кредитних спілок, то слід доповнити Закон України “Про кредитні спілки” положеннями про можливість членства в

них юридичних осіб (малих підприємств, фермерських господарств і сільськогосподарських кооперативів), розширення спектра послуг і переліку цінних паперів, які може купувати, кредитна спілка, а також здійснення операцій в іноземній валюті. Крім того, змін і доповнень потребують Закони України “Про банки та банківську діяльність”, “Про кооперацію” і т.д.

Затвердження концепції розвитку, а на її основі – внесення відповідних змін до чинного законодавства значно розширить можливості кредитних спілок щодо надання своїм членам сучасних фінансово-кредитних послуг, сприятиме забезпеченню кредитними ресурсами села, розвитку мікрокредитування та інше.

Важливою проблемою для розвитку належних кредитно-фінансових відносин на селі є не тільки фінансові та матеріально-технічні ресурсні обмеження сільськогосподарських кооперативів. Необхідно розв’язати й кадрові проблеми, які, з одного боку, пов’язані з низькою соціальною активністю сільського населення та його традиційною насторогою щодо будь-яких колективних установ, а з іншого, не забезпечують належного управління кооперативом через нестачу якісних спеціалістів. Деякі фахівці вважають, що існуючі сільськогосподарські кооперативи працюють за принципами колишніх колгоспів. Це та відсутність досвіду ведення сільського господарства на приватних засадах, а не брак коштів, є однією із основних причин, за яких у сільськогосподарських кооперативах мало використовують нові технології в обробці землі, виробництві, організації тощо.

Для активного залучення кредитних коштів у сільське господарство, необхідне створення добре організованого і контрольованого державою ринку землі. Окремою перешкодою цього є незадовільна організація реєстрації нових землевласників, відсутність добре підготовленого земельного кадастру. Без розв’язання питання забезпечення кредитування заставою з меншими ризиками, ніж майбутній врожай, важко знизити ставки кредитування, що особливо суттєво для новостворених кооперативів.

Виходячи з цього, зміст механізму удосконалення кредитного обслуговування сільськогосподарських кооперативів в Україні, на нашу думку, має ґрунтуватися на таких базових складових:

Створення розгалуженої інституціональної інфраструктури кредитування з урахуванням затвердженої концепції розвитку системи кредитної кооперації.

Удосконалення фінансово-кредитних відносин з метою координації та раціонального розподілу функцій і відповідальності між центральними, регіональними і місцевими рівнями управління кредитуванням, у тому числі з належного забезпечення часткового державного компенсування кредитних ставок.

Удосконалення нормативно-правової бази розвитку банківських і небанківських кредитних установ для налагодження ефективного механізму кредитних відносин на рівні кредитних установ і сільськогосподарських кооперативів.

Для організації належних фінансово-кредитних відносин у сфері АПК загалом щодо сільськогосподарських кооперативів зокрема, впрова-

дити ведення постійною трирівневого (центрального, регіонального, місцевого) моніторингу організаційно-економічних проблем функціонування системи кредитування.

Створення економічної бази щодо фінансового стану сільськогосподарських кооперативів і формування реєстру потенційних позичальників щодо їхньої кредитоспроможності та потреб у зовнішньому фінансуванні (за видами та напрямками використання).

Загалом підвищенню кредитоспроможності сільськогосподарських кооперативів має сприяти узгодження цінової, податкової і кредитної політики з урахуванням реальних потреб аграрної галузі.

Аналіз трансформаційних процесів також свідчить про ще одну важливу, на нашу думку, складову удосконалення системи фінансово-кредитних відносин у сфері АПК, яка практично не обговорюється в літературі, – підвищення довіри й належне інформування сільського населення та сільськогосподарських підприємств щодо можливостей банківської системи України в наданні необхідних послуг. Так, дослідження Світового банку щодо розвитку реформ у сільському секторі країн із перехідною економікою свідчить про суттєві успіхи України у реформуванні. Таке підвищення рейтингового бала для України свідчить про прогресування банківської системи, орієнтованої на сільське господарство, що сприяє створенню й росту активності інших кредитних установ, які спеціалізуються на роботі у сільській місцевості.

За оцінюючими даними, нині в АПК України зосереджено близько 16 % кредитного портфеля банків. Для порівняння – станом на кінець 2001 року відповідно частка кредитів, наданих сільськогосподарській галузі, становила 6,6 %.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Цілі, завдання та пріоритети удосконалення механізму кредитування сільськогосподарських кооперативів необхідно розподіляти у контексті загального удосконалення фінансово-кредитних відносин на державному рівні. Слід методологічного пов'язати інтереси й пріоритети кожного рівня (центрального, обласного, місцевого) і сформувати відповідні взаємообумовлені механізми забезпечення належного кредитного обслуговування. Функціонування аграрної сфери передбачає поєднання державного і ринкового регулювання з урахуванням кон'юнктури вітчизняного і зовнішніх ринків. У кредитній інфраструктурі з обслуговування АПК основними формами мають стати спеціалізовані банківські та небанківські кредитні установи. Напрями їхньої діяльності – залучення й акумуляція тимчасово вільних коштів жителів і підприємств сільської місцевості для перерозподілу коштів для розвитку сільських територій через надання кредитів, у тому числі пільгових, довгостроковий фінансовий лізинг.

Список літератури

1. Башнянин Г.І. Кооперативні системи: проблеми трансформації за умов ринкової транзиції / Башнянин Г.І., Драбовський А.Г., Іжевський В.В. – Львів: Вид-во Львів. комерц. академії, 2009. – 414 с.

2. Горбонос Ф.В. Кооперація в агробізнесі / Горбонос Ф.В. – Львів: Львів. ун-т бізнесу та права, 2011. – 360 с.
3. Зима Ю.П. Особливості державного фінансування сільського господарства у розвинених країнах /Ю.П. Зима // Агроінком, – 2007. – № 9–10. – С. 82–85.
4. Комплексна програма підтримки розвитку українського села на період до 2015 року //Економіка АПК. – 2007. – № 1. – С. 3–49.
5. Малік М.Й. Кредитне обслуговування сільськогосподарських кооперативів / М.Й. Малік, А.С. Кудінов – К.: ННЦ ІАЕ, 2008. – 166 с.
6. Молдаван Л.В. Розвиток кооперації в системі кредитного забезпечення сільського господарства / Л.В.Молдаван // Економіка АПК. – 2008. – № 1. – С.58–63.
7. Пантелеймоненко А.О. Аграрна кооперація в Україні: теорія і практика /А.О. Пантелеймоненко – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 347 с.

Обоснована важность финансовой поддержки сельскохозяйственной кооперации. Представлены задачи, которые могут быть решены за счет привлечения дополнительных средств в агропромышленный комплекс; предложения по повышению уровня обеспечения финансовыми ресурсами сельскохозяйственных обслуживающих кооперативов. Анализируется роль и место государства в этом процессе.

Финансы, финансовое обеспечение, кредитование, сельскохозяйственная кооперация, обслуживающие кооперативы.

The importance of financial support for agricultural cooperatives is justified in the article. The tasks that can be solved by raising additional funds in the agricultural sector re specify. Gives proposes to improve the provision for agricultural service cooperatives financial resources. The role and place of the state in the process are analyses.

Finance, financial support, loans, agricultural cooperatives, service cooperatives.